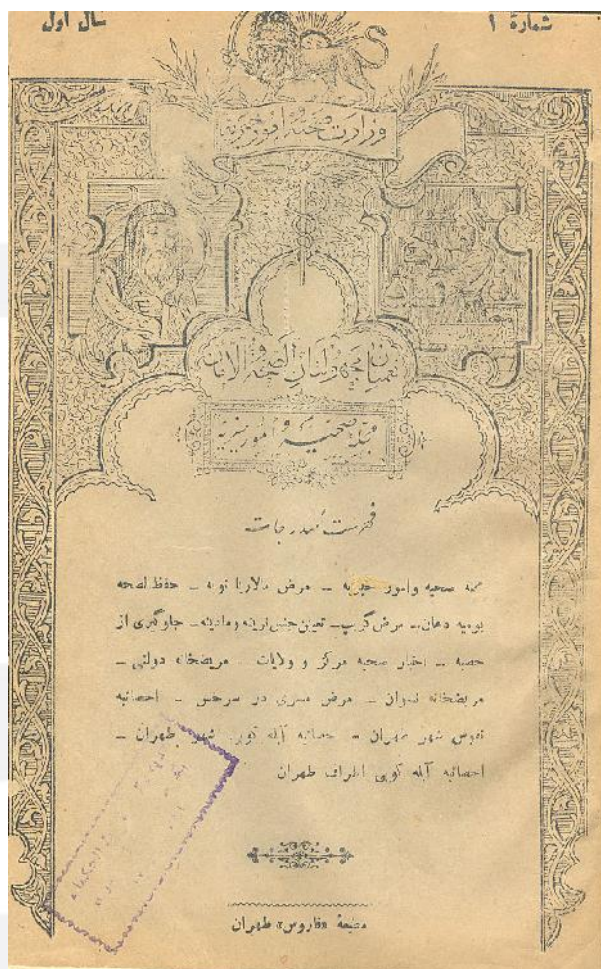

صحبیه و امور خیریه؛ نخستین مجله دولتی پزشکی در ایران

سید مهدی سید قطبی^۱

چکیده

در این مقاله ضمن بررسی نقطه آغاز انتشار نشریات پزشکی در ایران به چگونگی انتشار نخستین مجله تخصصی دولتی حوزه پزشکی با عنوان مجله صحبه [بهداشتی] و امور خیریه پرداخته می‌شود. تلاش می‌شود تا اطلاعات این نشریه توصیف و اهداف مدنظر از انتشار آن معرفی گردد. همچنین سازمان ناشر و برخی از نمونه‌های مطالب این نشریه عرضه و در نهایت جمع‌بندی لازم ارائه می‌شود.

کلیدواژه‌های موضوعی: نشریات پزشکی، مجله صحبه و امور خیریه، نخستین مجله دولتی پزشکی، دولت ایران

^۱ کارشناس ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی و کارشناس تالار مطبوعات سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی،

مقدمه

مطبوعات در ایران در یکصد و هفتاد و شش سال پیش (با انتشار روزنامه کاغذ اخبار میرزا محمد صالح شیرازی به سال ۱۲۵۲ قمری برابر سال ۱۲۱۵ خورشیدی) پدید آمد. پس از آن در سال ۱۲۶۷ قمری برابر ۱۲۳۰ خورشیدی روزنامه «وقایع اتفاقیه» در تهران منتشر گردید که در آن برخی مطالب پزشکی و بهداشتی نیز دیده می‌شد. از جمله در شماره سوم این نشریه، مقاله‌ی کوتاهی درباره طرز پیشگیری از آبله انتشار یافته که برای آگاهی عموم بوده است:

« در ممالک محروسه ناخوشی آبله، عمومی [فراگیر] است که اطفال را عارض میشود [مبتلا می‌کند] که اکثری را هلاک می‌کند یا کور و معیوب می‌شوند.

چنانکه بسیار دیده شده و حالا می‌شود اشخاصی که در دوران کودکی این آبله را بیرون نیاورده‌اند در بزرگی بیرون می‌آورند و به هلاکت می‌رسند. خصوص اهل دارالمرز [مرز نشینان] که در همین دارالخلافة [دربار] ملاحظه می‌شود که از قشون، قراول آنها در سن پنجاه سالگی آبله بیرون آورده و بعضی هلاک می‌شوند.

اطباء [پزشکان] چاره این ناخوشی را به اینطور یافته‌اند که در طفولیت از گاو آبله برمی‌دارند و به طفل می‌کوبند و آن طفل چند دانه آبله بیرون می‌آورد و بی‌زحمت خوب می‌شود.

اولیای دولت علیه، کسان برای یادگیری این فن شریف گماشته‌اند که بعد از آموختن به جمیع ممالک محروسه مامور نمایند که در هر ولایتی جمیع اطفال خود را مردم بیاورند و آبله‌شان را بکوبند و از تشویش هلاکت و عیب آسوده گردند.^۲»

انتظار این بود که در همان سالهای ابتدایی با توجه به اهمیت بهداشت و سلامتی مردم، نشریات پزشکی از سوی دولت و پزشکان در ایران منتشر شود ولی هفتاد و دو سال طول کشید تا نخستین مجله پزشکی به وجود آمد.

مجله حفظ الصحه اولین نشریه‌ای است که در زمینه پزشکی در تاریخ صفر ۱۳۲۴ قمری انتشار یافته است. اما به دلیل عدم استقبال مخاطبان ایرانی پس از انتشار شش شماره متوقف شد. پس از گذشت یازده سال از تعطیلی مجله حفظ الصحه، دومین مجله پزشکی ایران با نام مجله ماهیانه طب مصور به چاپ رسید. ولی این مجله هم به دلیل عدم حمایت جامعه ایرانی پس از انتشار شماره اول تعطیل شد.^۳ افزون بر این دو نشریه، «مجله علمی» که در سال ۱۲۹۳ خورشیدی برابر ۱۳۳۳ قمری در تهران منتشر شد چندین مقاله تخصصی پزشکی و بهداشتی چاپ نمود:

^۲ روزنامه وقایع اتفاقیه، نمره [نمره] سیم [سوم]، ص: ۱-۲. به تاریخ جمعه ۱۹ ربیع الثانی ۱۲۶۷ قمری.

^۳ نخستین های تاریخ روزنامه نگاری ایران، رامین رسول اف. تهران: جامعه شناسان، ۱۳۸۹.

نشریه الکترونیکی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

شماره ۱۷
پاییز و زمستان ۱۳۹۸

آب مشروب [آشامیدنی] و حفظ الصحه^۴ [بهداشت عمومی] / دکتر عباس اعلم الملک

حفظ الصحه [بهداشت] عمومی^۵ / حاجی دکتر محمودخان

زهر بزرگ یا تریاک^۶ / دکتر حسینقلی خان.

مجله صحیه و امور خیریه را دولت وقت پانزده سال پس از انتشار اولین مجله پزشکی در تاریخ اسد [شهریور] تخاقوی ثیل ۱۳۰۰ برابر با ذیقعدہ ۱۳۳۹ منتشر کرد. صاحب امتیاز، سردبیر و مدیر مسئول این مجله وزارت صحیه و امور خیریه بود. تنها شماره اول این مجله با توجه به انحلال وزارت مذکور و تغییر نام آن منتشر و سپس متوقف شد. آنچه در این مقاله نوشته شده برداشت و تحلیلی است که نگارنده با مطالعه ۳۴ صفحه شماره اول سال اول این مجله به دست آورده و سعی دارد نخستین تلاش‌های انتشار نشریات پزشکی ایران را به نگارش درآورد.

معرفی نشریه

نام نشریه (مجله صحیه و امور خیریه) به خط نستعلیق در وسط جلد در یک سطر قرار دارد و بر بالای نام مجله کلام حکیمانه و حدیث نبوی «نعمتان مجهولتان الصحه و الامان» به خط نسخ درج شده است. نام مجله و حدیث را گنگره پرنقش و نگاری دربر می‌گیرد به طوری که سمت راست گنگره، تصویر ابوبکر محمد بن زکریای رازی در حال آزمایش و کشف داروهای پزشکی و سمت چپ گنگره، شیخ الرئیس ابوعلی سینا در حال تدریس پزشکی نشان می‌دهد. بالای گنگره، تصویر شیر و خورشید و زیر آن عبارت «وزارت صحیه و امور خیریه» به خط نسخ نوشته شده است. در مرکز گنگره لوگوی پزشکی یعنی دو مار و دو بال فرشته وجود دارد. بر بالای گنگره سمت راست شماره ۱ و سمت چپ سال اول نوشته شده است. پس از نام مجله، فهرست مندرجات آمده است. آخرین بخش روی جلد، نام چاپخانه مجله است. با توجه به یادداشت نشریه، این مجله دولتی و صاحب امتیاز، سردبیر و مدیر مسئول آن وزارت صحیه و امور خیریه است. براساس تعریف نشریه در شماره اول، نشریه در موضوع حفظ صحت عامه [بهداشت عمومی] و امور خیریه بحث خواهد کرد. اولین شماره این نشریه به تاریخ مذکور در تهران منتشر شد. نوبت انتشار آن ماهیانه و محل اداره این نشریه تهران، وزارت صحیه و امور خیریه بود. قیمت اشتراک در داخله سالیانه ۲۴ قران، ۶ ماهه ۱۲ قران و تک شماره دو قران و در خارجه سالیانه ۳۰ فرانک و ۶ ماهه ۱۵ فرانک بود. قیمت اعلانات [آگهی] سطری یک قران که در صورت تکرار تخفیف داده میشود.

^۴ مجله علمی، سال اول، شماره دوم، ص ۱۸-۲۵.

^۵ مجله علمی، سال اول، شماره پنجم، ص ۳۵۰-۳۵۶.

^۶ مجله علمی، سال اول، شماره ششم، ص ۴۰۵-۴۱۵.

نشریه الکترونیکی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

شماره ۱۷
پاییز و زمستان ۱۳۹۱

نوع چاپ مجله صحیه و امور خیریه سربی، قطع نشریه ۱۶*۲۴ و تعداد صفحه‌های شماره اول آن ۳۴ صفحه و چاپخانه‌اش مطبعه فاروس طهران است. مطالب مجله به زبان فارسی و فرانسه نوشته شده است. این مجله در شماره اول آگهی و تصویر ندارد.

نگارنده به شماره اول از این مجله که در آرشیو مطبوعات سازمان کتابخانه‌های آستان قدس رضوی است، دسترسی داشت.

وزارت صحیه و امور خیریه

در اواخر حکومت قاجار بیماری‌های واگیری شیوع پیدا کرده بود و هیچگونه تشکیلات قانونی برای مدیریت امور بهداشتی در کشور وجود نداشت و فقط تعداد کمی بیمارستان بود که توسط خارجی‌ها اداره می‌شد. برای رسیدگی به وضعیت سلامت مردم در کشور اولین گام توسط تولوزان که پزشک اختصاصی ناصرالدین‌شاه بود برداشته شد و شورائی به نام هیأت صحیه یا مجلس صحیه در محل دارالفنون در تهران تشکیل داد و نظام‌نامه‌ای نیز در این باب تنظیم گردیده بعداً در این مجلس سازمان قرنطینه و اجرای واکسیناسیون‌های عمومی تشکیل شد. در سال‌های بعد برای آن بودجه اختصاصی در نظر گرفته شد. در سال ۱۳۰۰ شمسی وزارتخانه‌ای به نام وزارت صحیه و امور خیریه تاسیس شد (وزارت بهداری، ۱۳۵۰).

علی‌اصغر نفیسی ملقب به مودب الدوله (۱۲۶۳ - ۱۳۴۳ قمری)، صاحب امتیاز مجله حفظ الصحه، در دولت سیدضیاء الدین طباطبایی (۴ اسفند ۱۲۹۹ - ۴ خرداد ۱۳۰۰) عهده‌دار وزارت صحیه و امور خیریه شد. این وزارتخانه پیش از این تاریخ وجود نداشت؛ بنابراین، او نخستین وزیر صحیه در تاریخ ایران محسوب می‌شود (عاقلی، ۱۳۷۰).

پس از سقوط کابینه سید ضیاء، حسن ادهم ملقب به حکیم الدوله (۱۲۶۳ - ۱۳۳۰ خورشیدی) فرزند میرزا زین العابدین لقمان الممالک از ۱۴ خرداد ۱۳۰۰ تا ۷ شهریور ۱۳۰۰ وزیر صحیه و امور خیریه در کابینه قوام السلطنه گردید. سه ماه در این سمت باقی بود تا اینکه این وزارتخانه منحل گردید (اداره کل آرشیو، اسناد و موزه، ۱۳۷۸).

در سال ۱۳۰۵ شمسی اداره کل صحیه به جای وزارت صحیه و امور خیریه شروع بکار کرد تا اینکه در سال ۱۳۲۰ طبق قانون مصوب مجلس شورا به وزارت بهداری تبدیل گردید و برنامه‌های تدوین شده امور بهداشت - درمان شکل قانونی به خود گرفت (وزارت بهداری، ۱۳۵۰).

دکتر نلیکان - دکتر یونس خان - و مذاکرات لازمه بعمل آمده و برای جلوگیری از انتشار مرض دستور و اعتبار لازم داده شد اقدامات سریعی هم بعمل آمده موافق اخبار اخیری که در اواخر برج سرطان رسیده مرض مسری بکلی مرتفع شده و قرانظین نیز برداشته شده است .

احصائیه تلفات از مرض مزبور را در تاریخ ۱۶ برج نور ۱۱۲۴هـ نفر راپورت داده اند که دونفر آن در خود سرخس و بقیه در محلات چادر بشین بوده است در ۲ سرطان راپورت تلگرافی عده کلایه تلفات را به دوپست نفر صورت داده است.

احصائیه شهر طهران

اهالی ایران جمعیت شهر طهران را معمولاً يك كرور تصور می نمایند و كهترین عددی كه راجع به جمعیت بای تحت این ملكت شنیده میشود چهار صد هزار نفر است اخیراً از اداره بلدیة صورت احصائه نفوس شهر را فرستاده اند در صورتیکه حد متوسط احصائیه كه از روی دفاتر سجل احوال و یا خوراك روزانه و یا از روی عده خانه ها تهیه شده اخذ شود

جمعیت پای تخت بیش از دوپست و شانزده هزار نفر نیست و مسلم است این عدد با اظهاراتی كه معمولاً راجع بجمعیت شهر میشود چقدر تباین دارد ما صورت احصائیه اداره بلدیة را عیناً برای مزید اطلاع عامه در اینجا درج کرده و همین قدر مزده میدهیم كه اداره بلدیة درصدد تهیه يك احصائیه علمی است كه بزودی جمعیت تحقیقی شهر را معلوم نماید .

موجودی نشریه

از مجله صحیه و امور خیریه تنها یک شماره موجود است (قاسمی، ۱۳۷۲). شماره اول - که تنها شماره موجود این نشریه است - در چند کتابخانه بزرگ ایران یعنی کتابخانه ملی ایران^۷، کتابخانه آستان قدس رضوی (کتابخانه آستان قدس رضوی، ۱۳۶۱) و کتابخانه دانشگاه تهران (آشوری، ۱۳۸۷) موجود است. کتابخانه مجلس شورای ملی (حیدری، ۱۳۸۹) و کتابخانه مرکزی فارس (سودبخش، ۱۳۶۸) هیچ شماره ای از این مجله ندارد.

^۷ سایت کتابخانه ملی: www.nlai.ir

با بررسی منابع مطبوعاتی و غیر مطبوعاتی درباره مجله صحیه و امور خیریه، تنها مطالب کوتاهی در حدود یک صفحه در کتاب گرانقدر تاریخ جراید و مجلات ایران مشاهده شد (صدر هاشمی، ۱۳۶۳).

البته مجله صحیه و امور خیریه از آغاز، قصد انتشار درازمدت داشت که در سرمقاله نخستین شماره آن از پزشکان دعوت شده که مقالات خود را برای شماره های آینده، ارسال کنند:

«این مجله .... سعی خواهد نمود روز به روز در تکمیل خود بکوشد و به همین جهت است که در قدم اول از کلیه دانشمندان و متذوقین [علاقمندان] مملکت استعانت می‌جوید که هر قسم اطلاع و تحقیقی در زمینه مرام این مجله داشته باشند از ابراز و ارسال آن، کارکنان مجله را رهین منت سازند و مخصوصا از اطبای دور و نزدیک که سابقه معالجه در امراض بومی دارند، امید [است] نتیجه تجارب و مطالعات خود را در امراض بومی مملکت به اختصاری که حشو و زوایدی را دربر نداشته باشد و به زبانی که فهم مطلب حتی المقذور از آن آسان گردد به رشته تحریر آورده و از ارسال آن دریغ نوزند^۸».

از سوی دیگر در شماره اول این نشریه دو مقاله چاپ شده است که قرار بوده است قسمت‌های بعدی آنها در شماره‌های آینده پیگیری شود. اما با توجه به انحلال وزارت صحیه و امور خیریه پس از انتشار شماره اول نشریه، ادامه نشر مجله این وزارت نیز لغو گردید. بنابراین مجله صحیه و امور خیریه تنها یک شماره منتشر گردید و پس از آن برای همیشه متوقف شد. در کتاب شناسنامه مطبوعات ایران، مجله صحیه و امور خیریه از قدیمی ترین نشریات دولتی قلمداد شده است (برزین، ۱۳۷۱). از سوی دیگر شماره اول این مجله در وزارت همانام با نشریه منتشر شده که در طول عمر شش‌ماه خود تنها این مجله را چاپ و بعد منحل گردیده است. بنابراین مجله صحیه و امور خیریه، نخستین مجله دولتی پزشکی در ایران است.

هدف نشریه

وزارت صحیه و امور خیریه در مراحل ابتدایی شکل‌گیری ایجاد یک مجله پزشکی را لازم دانسته و درباره استفاده از حدیث نبوی در روی جلد می‌نویسد:

«این مجله چنانکه اسم آن به خوبی نشان می‌دهد به دو رشته مهم حفظ صحت عامه [بهداشت عمومی] و امور خیریه خواهد پرداخت. یکی از مباهاتی این مجله این است که موضوع مندرجات آن تفسیر یک قسمت از این سخن است: نعمتان مجهولتان الصحه و الامان^۹».

مندرجات مجله صحیه به دو قسمت تقسیم می‌شود که اجزاء قسمت اول شامل موارد زیر است:

۱- برای عامه مردم: اطلاعات نشانه‌های بیماری و راه‌های بهبود و جلوگیری از تکرار آنها.

^۸ مجله صحیه و امور خیریه، سال اول، شماره اول، ص ۴.

^۹ مجله صحیه و امور خیریه، سال اول، شماره اول، ص ۱.

۲- برای پزشکان عمومی، جراحان، چشم پزشکان، دندانسازها، ماماها و دواسازها؛ اطلاعات لازم در کلیات و جزئیات حرفه و فن ایشان به زبان ساده، ترجمه اطلاعات پزشکی از مجلات خارجی و انتشار آخرین مطالعات درباره بیماری‌های بومی کشور.

۳- انتشار آمار متولدین و متوفیات کشور برای مشخص شدن وضعیت بیماریها در نقاط مختلف با توجه به زمان و مکان آنها.

۴- انتشار اخبار بهداشتی داخل و خارج کشور.

۵- درج تبلیغات و مقررات پزشکی در همه موضوع های فرعی آن.

مجله صحیه در قسمت دوم وظایف خود چنین بیان می‌کند:

« اقداماتی که در معاونت عمومی از قبیل تاسیس دارالعهزه [بهبیستی] و دارالمساکین [نوانخانه] و سایر تاسیسات خیریه و عام المنفعه و غیره میشود خوانندگان خود را آگاه سازد. و از نتایج و فوائد این اقدامات عموم را واقف [آگاه] نماید.»^۱

محتوای نشریه

محتوای کلی مجله صحیه و امور خیریه را مقالاتی درباره جدیدترین تحقیقات و کشفیات پزشکی جهان با تاکید بر مسائل بومی ایران و تازه ترین اخبار آمار رسمی پزشکی ایران تشکیل می‌دهد. با توجه به انتشار تنها شماره اول نشریه مورد بحث، برای آشنایی بیشتر با مطالب آن فهرست مندرجات، بخشهایی از دو مقاله و خبری از آن در زیر ارائه می‌شود:

فهرست مندرجات شماره اول:

مجله صحیه و امور خیریه / وزارت صحیه و امور خیریه

مرض مالاریا (نوبه) / دکتر کاشه

حفظ الصحه یومیه [بهداشت عمومی روزانه] دهان و اهمیت آن در مواقع بروز امراض مستولیه برای تقدم به حفظ از آنها [قسمت اول] / دکتر ربن ترجمه از نشریات طب پاریس

مرض گریپ [سرماخوردگی] [قسمت اول] / دکتر افضل الدوله رئیس اداره تفتیش وزارت صحیه و امور خیریه

، تعیین جنس نرینه یا مادینه / دکتر آپر ترجمه از نشریات طبی پاریس

دستور مختصر از موسسه عالی پاسطور [پاستور] برای تقدم به حفظ از حصبه؛ چطور انسان مبتلا به حصبه می‌شود / دکتر منار رئیس دارالعلم پاسطور ایران

اخبار صحیه [بهداشت عمومی] مرکزی و ولایت: مریضخانه دولتی

^۱: مجله صحیه و امور خیریه، سال اول، شماره اول، ص ۲-۳.

بخشهای از چند مقاله مجله

«مرض مالاریا (نوبه)

مالاریا (نوبه) یکی از ناخوشی‌های سختی است که در ایران خیلی انتشار دارد. اهالی شهرنشین و همچنین ساکنین دهات مبتلا به این مرض میشوند، خیلی زود ممکن است سبب هلاکت مریض بشود ولی در اغلب اوقات باعث ضعف و سستی فوق العاده می‌گردد. اشخاصی که مبتلا به این مرض سخت می‌شوند سال‌های متمادی گرفتار و ناخوش هستند و بواسطه ضعف قوا کار کردن برای آنها غیرممکن و دشوار است. اشخاص جوان در نتیجه این مرض خیلی پیر به نظر می‌آیند و بعد از یک مدت درد و الم ممکن است به ناکامی تلف شده و یا بواسطه اینکه به موقع معالجه ننموده‌اند اثراتی از این مرض بروز نموده و ناخوشی قلب، کبد، کلیه، طحال (سپرز) را فراهم نموده و مرگ را نزدیک نماید.

نوبه خطر بزرگی برای ثروت ایران است - این مرض بیشتر دهاقین [کشاورزان] و کارگران را مبتلا نموده اشخاصی که در نقاط مردابی زندگی می‌نمایند یا در آنجا می‌روند دچار این مرض گردیده و در حقیقت بواسطه نوبه عده کارگر، زارع و اشخاصی که مشغول به امور عام‌المنفعه بوده و چه متکفل مخارج خانواده‌هایی هستند از کار بازمی‌مانند و به همین مناسبت ترقی امور فلاحت [کشاورزی] و ازدیاد ثروت غیرممکن و بسیاری از اراضی از کشت و زرع محروم می‌مانند^{۱۱}....».

« حفظ الصحه یومیه دهان و اهمیت آن در مواقع بروز امراض مستولیه برای تقدم به حفظ از آنها

... دهان بواسطه اینکه در حالت طبیعی یک محل عفونی است که شدت میکروبی او در مواقع تب زیاد می‌شود حفظ الصحه [بهداشت] آن نهایت اهمیت را دارد و اغلب در اشخاص مریض مثلا مبتلایان به آنفلوآنزا در صورتی که رعایت صحیه [بهداشت] دهان نشده است. برای اشخاصی که معاشرت با مریض می‌نمایند خیلی احتیاط لازم است زیرا اغلب مبتلا به مرض می‌گردند. برای خود مریض هم پاکیزگی دهان خالی از اهمیت نیست چون ممکن است ازدیاد، اشتداد [شدت] و سمیت میکروبیهای دهان ناتوان [بیمار]، مشکلات دیگری فراهم نموده و امراض جدیدی ضمیمه آنفلوآنزا بشود.

... مقصود از این حفظ الصحه، محافظت دندانها و گوشتهای دهان است. قواعد حفظ الصحه دهان بر دو قسم است: ۱- مراقبت یومیه شخصی
۲- مراجعه به دندانساز.^{۱۲}»

«اخبار صحیه مرکزی و ولایات مرضخانه دولتی

عده مرضائی [بیماران] که در برج جوزا در تحت معالجه و مراقبت مرضخانه مبارکه دولتی عبارت‌اند از ۹۹۳ نفر که اغلب آنها مبتلا به مرض مالاریای حاد و مزمن و سل اعضاء مختلفه [بوده‌اند]، یکنفر [نیز مبتلا به] تیفو مالاریا [بود که او را] برده‌اند. بعضی از آنها مداوا شده و درباره برخی عملیات [عمل] جراحی مجری [تجویز] گردید.

^{۱۱}. مجله صحیه و امور خیریه، سال اول، شماره اول. ص ۵.

^{۱۲}. مجله صحیه و امور خیریه، سال اول، شماره اول. ص ۱۲-۱۳.

نشریه الکترونیکی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

شماره ۱۷
پاییز و زمستان ۱۳۹۱

از عده مرضای فوق الذکر در آخر برج جوزای ۱۳۰۰، سی و نه نفر باقی‌مانده بودند و [که] معالجه شده [بعد] مرخص گردیده‌اند. مرضایی که در مدت برج جوزای ۱۳۰۰ از حیث اناث [زنان] و ذکور [مردان] که در پلی کلینیک در تحت معالجه و مراقبت بوده‌اند متجاوز از ۱۳۱۸ نفر می‌باشند که امراض مختلفه آنها مطابق شرح ذیل است:

امراض متفرقه پلی کلینیک؛ ۶۱۹ نفر، امراض چشم؛ ۱۵۸ نفر، امراض تناسلی؛ ۱۶۳ نفر، پانسمان اناث [زنان]؛ ۱۷۳ نفر، امراض حلق؛ ۴ نفر، امراض بینی؛ ۳ نفر، امراض گوش؛ ۶ نفر.

از عده مرضای فوق ۳۱۴ نفر نسخه مجانی دریافت نموده بقیه که ۱۰۰۴ نفر است دواى مجانی از مریضخانه گرفته‌اند. عده متوفیات از مرضای مریضخانه در برج جوزا شش نفر بوده است.^{۱۳}»

سخن پایانی

مجله صحیه و امور خیریه، نخستین مجله دولتی پزشکی در ایران است که مقالات عام المنفعه درباره بهداشت عمومی و مقالات علمی مرتبط به طب، جراحی، دامپزشکی و آمار و گزارشهای پزشکی از شهرها و روستاهای کشور به صورت ماهانه منتشر و برای اغلب پزشکان ارسال کرد. وزارت صحیه و امور خیریه با هدف اطلاع رسانی عموم مردم و پزشکان این مجله را منتشر نمود. هرچند که فقط شماره اول آن منتشر گردید و سپس متوقف گردید، با این حال انتشار این نشریه سبب شد تا زمینه لازم برای انتشار مجلات تخصصی در حوزه پزشکی در آینده فراهم شود و از این رو نقطه عطفی در این رابطه به شمار می‌آید.

منابع و مأخذ

آشوری، مهران (۱۳۸۷). فهرست مجله‌های کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران از آغاز تا پایان

۱۳۸۵. تهران: دانشگاه تهران، کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد.

اداره کل آرشیو، اسناد و موزه (۱۳۷۸). دولتهای ایران؛ از میرزا نصرالله خان مشیرالدوله تا میرحسین موسوی،

اعضای کابینه‌ها، شرح حال، عکس، نمونه امضاء و دستخط نخست وزیران، وزیران و معاونین

نخست وزیر براساس دفتر ثبت کابینه‌های نخست وزیرى. تهیه و تنظیم اداره کل آرشیو، اسناد و موزه؛

^{۱۳}. مجله صحیه و امور خیریه، سال اول، شماره اول، ص ۲۷.

نشریه الکترونیکی سازمان کتابخانه، موزه و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

شماره ۱۷
پاییز و زمستان ۱۳۹۸

مصححان و بازنویسان علیرضا اسماعیلی، روح‌الله بهرامی، علی‌اکبر علی‌اکبری بایگی. - [تهران]: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات.

عاقلی، باقر (۱۳۷۰). نخست‌وزیران ایران از مشیرالدوله تا بختیار ۱۲۸۵ - ۱۳۵۷. تهران: جاویدان.

برزین، مسعود (۱۳۷۱). شناسنامه مطبوعات ایران از ۱۲۱۵ تا ۱۳۵۷ شمسی. تهران: بهجت.

حیدری، آزاده (۱۳۸۹). فهرست مجله‌های فارسی کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی از ابتدا تا پایان سال ۱۳۸۶. تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.

رسول اف، رامین (۱۳۸۹). نخستین‌های تاریخ روزنامه‌نگاری ایران. تهران: جامعه‌شناسان.

سودبخش، لیلا (۱۳۶۸). فهرست نشریات ادواری در کتابخانه مرکزی فارس. - فارس: اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی فارس.

صدر هاشمی، محمد (۱۳۶۳). تاریخ جرائد و مجلات ایران. اصفهان: کمال.

قاسمی، فرید (۱۳۷۲). راهنمای مطبوعات ایران عصر قاجار (۱۲۵۳ق. / ۱۲۱۵ش - ۱۳۰۴ش). تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.

وزارت بهداشت (۱۳۵۰). نگاهی به تحول طب و بهداشت در ۲۵۰۰ سال شاهنشاهی ایران. [تهران]: وزارت بهداشتی.